

ЗМІНИ СОЦІАЛЬНИХ НОРМ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ ДОНБАСУ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

САВЧЕНКО С. В.

УДК 378:316.16 – 053.6:316.485.26(477.6)

ПОВНОЦІННЕ життя будь-якої людини неможливе без її соціалізації, під якою розуміють, з одного боку, процес засвоєння соціальних зразків поведінки, ролей, певних соціальних позицій, соціального статусу, традицій, цінностей й т. ін., з іншого, – процес формування власного соціокультурного досвіду й особистої ідентичності. У процесі соціалізації від соціуму до індивіда йде трансляція для засвоєння цінностей, норм, установок, а також здійснюється цілеспрямований або стихійний вплив і соціальний контроль. Разом з тим на індивідуальному рівні відбувається прийняття соціокультурного досвіду й оволодіння ним, за рахунок чого формуються особистісні структури. Успішність соціалізації відіграє важливу роль у розвитку будь-якого суспільства. Отже, соціалізація може розглядатися як системотворчий суспільно значущий процес.

Процес соціалізації протікає протягом усього життя людини, що зумовлено змінами в її соціальному стані й адаптацією до нового статусу, які відбуваються в зрілому віці, оволодінням новими цінностями й ролями для заміни раніше недостатньо засвоєних або невідповідних до нової ситуації. Проте найбільш важливими стадіями соціалізації

людини вважаються первинна та вторинна, які охоплюють дитинство та юнацтво, адже саме в цьому віці формується система цінностей людини, нею приймаються відповідні соціальні норми, а загалом – відбувається процес становлення особистості як повноправного члена суспільства.

Зрозуміло, що в часи соціально-економічного та суспільно-політичного неспокою, й особливо в періоди збройних конфліктів та гібридних війн, процес соціалізації молоді потерпає істотних деформацій: змінюються ціннісні орієнтації, трансформується ієрархія цінностей, відкидаються наявні норми та моральні принципи, унаслідок чого відбувається ураження індивідуальної свідомості молодої людини, зміна її поглядів, думок, відносин, мотивів, стереотипів і поведінки в дуже короткий час та під зовнішніми агресивними впливами, на чому постійно наголошують сучасні українські та зарубіжні дослідники [1; 4; 5; 7–9; 11–14; 17–19].

Отже, мета статті полягає у визначенні, яким чином умови гібридної війни, яку розв'язала Російська Федерація проти України на сході нашої держави, впливають на процес соціалізації молоді Донбасу.

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ
РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Гібридна війна становить потужний засіб непрямого, невоєнного впливу на політику окремих держав і на міжнародну обстановку загалом. Підсилюється протиборство в глобальному інформаційному просторі, зумовлене прагненням Росії використовувати інформаційні й комунікаційні технології для досягнення цілей світового панування. Із цією метою в усе зростаючих масштабах використовуються технології маніпулювання суспільною свідомістю і населення власної країни, і країн-мішеней із залученням усього діапазону засобів фальсифікації історії й викривлення фактів.

Запекла боротьба в інформаційно-комунікаційній сфері ведеться в руслі глобальної тенденції, що відбиває перехід сучасних конфліктів від класичної лінійної парадигми до нелінійної війни нового типу – війни цивілізацій, тобто війни змістів їх (цивілізацій) існування.

Унікальним інструментом для ведення війни цивілізацій є саме гібридна війна, яка відрізняється від інших конфліктів тим, що поряд з дозованим застосуванням військової сили й різних форм економічного придушення супротивника в таких конфліктах широко використовуються можливості сучасних інформаційних технологій.

Комбінація традиційних і гібридних методів є визначальним чинником для війни загалом. Якщо застосування гібридних методів у конфліктах нового типу дозволяє досягати поставленої мети без відкритого військово-силового втручання, то традиційні військові конфлікти в обов'язковому порядку включають гібридні технології.

Не викликає сумнівів той факт, що процес соціалізації молоді відбувається в будь-які періоди історичного розвитку суспільства. Зрозуміло, що цей процес в умовах гібридної війни має суттєві відмінності порівняно із мирним часом.

Розуміючи процес соціалізації як зміну людини під впливом суспільних умов, тобто будь-які зміни, що відбуваються в людині як соціальній істоті, що призводять до появи й розвитку соціальних ознак, ми наголошуємо на тому, що соціальний розвиток індивіда

супроводжується засвоєнням і відтворенням культурних цінностей, проявом та наслідуванням відповідних соціальних норм, а отже, соціалізація призводить до саморозвитку й самореалізації особистості в тому суспільстві, у якому вона існує.

Під соціальними нормами розуміються загальновизнані правила, зразки поведінки, стандарти діяльності, покликані забезпечувати впорядкованість, стійкість та стабільність соціальної взаємодії індивідів і соціальних груп; це сукупність норм, що діють у тому або тому суспільстві, яка становить цілісну систему, різні елементи якої є взаємозумовленими.

Основу соціальних норм становить сформована система цінностей особистості. У сучасній аксіологічній науці існує безліч класифікацій цінностей, де останні віддзеркалюють сукупність думок, що склалися в людини, про значення в її житті речей та явищ, які трапляються в природі й суспільстві.

Зазначимо, що система цінностей не є статичною, вона може змінюватися протягом усього життя людини під впливом суспільно-історичної ситуації й індивідуального розвитку особистості.

Наголосимо, що в сучасних умовах уявлення про ціннісні орієнтації є дещо розмитими. Осторонь найчастіше залишається стійка світоглядна й моральна позиція, яка проявляється в соціальній відповідальності, порядності, щирості. Молодь, як узагалі й усе суспільство, нерідко проявляє жорсткий прагматизм, соціальну незрілість, інфантилізм і агресивність. Учені все частіше стали говорити про те, що ніколи ще системи цінностей, що їх сповідують людство, держави, нації, соціальні групи, індивіди, не відігравали настільки вирішальну роль у визначенні не просто змісту й спрямованості людської історії, але й того, чи буде ця історія мати продовження або вона обірветься [3, с. 180].

На основі аналізу сучасних наукових праць з аксіології й урахування власний науковий та практичний педагогічний досвід роботи в якості викладача закладу вищої

освіти, ми вважаємо, що в процесі соціалізації молоді основну роль відіграють такі цінності, які умовно можна розділити на п'ять груп. Перша група – це група фундаментальних, базових, загальнолюдських цінностей, які відображають стійкі ціннісні орієнтири людства. До них належать такі цінності: життя, людина, добро, природа, суспільство, щастя, справедливість, свобода, рівність, гуманізм, робота, знання (істина), краса (гармонія) й т. ін. Друга група – це група національних цінностей (цінностей національної культури): національна ідея, рідна мова, народні свята, традиції й звичаї, фольклор, національні символи й т. ін. Третя група – це група громадянських цінностей (цінностей демократичного суспільства): демократичні права й обов'язки, толерантність до інакомислення, релігійна терпимість, повага до культурних і національних традицій інших народів, неперервна освіта, інформаційна культура й т. ін. Четверта група – це група сімейних цінностей (цінностей сімейного життя), до якої належать: любов, повага, вірність, взаємодопомога, спілкування, гармонія взаємин, довіра, взаємна відповідальність, шанування предків і ін. П'ята група – це група особистісних цінностей (індивідуальних, персональних цінностей), яка включає такі: повноцінна життєва самореалізація як особистості (здатність до продуктивної діяльності, творча активність, життєвий оптимізм, успішність, конкурентоспроможність, всебічна досконалість й т. ін.), освіченість, морально-вольові якості (чесність, доброта, милосердя, принциповість, відповідальність, ощадливість, дисциплінованість, ініціативність, наполегливість, заповзятливість, працьовитість та ін.),

здоров'я (здоровий спосіб життя, відсутність шкідливих звичок, особиста гігієна й т. ін.), засвоєння правил етикету (шляхетність, акуратність, зовнішня привабливість, гарний смак і т. ін.).

У 2013 році, ще до початку військової агресії Російської Федерації проти України, ми проводили опитування студентів закладів вищої освіти, які навчалися в м. Луганськ, з метою визначення, які цінності вони вважають значущими у своєму житті. Респондентам пропонувалося проран-жувати відібрані нами цінності за оцінками від 1 до 10. За основу дослідження було взято методіку оцінки цінностей М. Рокича [20], яка була нами модифікована. Отримані середні значення від 7 до 10 балів ми трактували як найбільш важливі цінності в житті молодих людей. Оцінки від 4 до 6 ми інтерпретували як такі, що свідчать про те, що ці цінності є менш важливими для молоді (мають деяку значущість, але не першочергову). Відповіді респондентів, які містили значення від 1 до 3 балів, ми вважали свідченням того, що ці цінності є найменш важливими або зовсім незначущими в житті молодої людини.

Навесні 2018 року ми провели таке саме опитування серед учнівської та студентської молоді Донбасу, яка була вимушена переїхати з окупованих територій для проживання та навчання в містах, підконтрольних українській владі (Старобільськ, Северодонецьк, Лисичанськ, Рубіжне, Сватове тощо).

Отримані порівняльні дані представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Ієрархія ціннісних орієнтацій молоді Донбасу
(за даними опитувань 2013 та 2018 рр.)**

Цінність	Середні значення оцінок респондентів	
	2013 рік	2018 рік
<i>Група фундаментальних цінностей</i>	<i>5,26</i>	<i>7,66</i>
життя	7,65	9,52
людина	4,26	7,94
природа	3,83	6,15

щастя	7,12	8,91
краса	3,44	5,76
мистецтво	2,06	5,51
Група національних цінностей	4,10	8,50
державна мова	4,28	8,77
національні свята	4,03	8,21
національні традиції, звичаї	3,98	8,53
Група громадянських цінностей	3,05	8,01
патріотизм	2,12	9,03
свобода	5,71	8,88
плюралізм	2,00	6,15
толерантність	1,26	7,82
гуманізм	2,69	8,14
верховенство права	4,49	8,01
Група сімейних цінностей	5,50	7,45
любов	7,26	7,88
щасливе сімейне життя	7,12	7,33
повага до батьків	5,14	7,13
здоров'я родичів та друзів	4,84	7,87
взаємодопомога	3,13	7,03
Група особистісних цінностей	6,68	6,36
власне здоров'я	8,83	7,12
високооплачувана робота	8,16	5,07
матеріально забезпечене життя	7,77	5,29
власний інтелектуальний розвиток	7,94	6,81
розваги	7,54	4,18
освіта	4,89	7,62
наявність вірних друзів	5,66	8,44
повага з боку інших людей	2,63	6,38

Як бачимо, до початку військової агресії РФ проти України на перший план в ієрархії цінностей у молоді Донбасу виходили здебільшого персональні, сімейні та деякі фундаментальні цінності: власне здоров'я, високооплачувана робота, матеріально забезпечене життя, розваги, любов, щасливе сімейне життя, щастя, життя. Менш значущими, а інколи й зовсім незначущими, на думку молодих людей, були національні та громадянські цінності: державна мова, національні свята, традиції та звичаї, патріотизм, гуманізм, плюралізм, толерантність.

Зауважимо, що дані нашого дослідження повністю збігаються з висновками інших українських науковців, які аналізували ціннісні орієнтації української молоді на початку нового тисячоліття. Так, Н. Левковська наголошує на тому, що на початку 2000-х років у молоді України переважають особистісні пріоритети, сім'я, друзі, житлові умови, робота, власне здоров'я. Ця важлива тенденція характеризує зміни ціннісних орієнтацій молоді – з'являється відверта перевага індивідуалізму, акцент на особистісно сімейних

інтересах; молодь поступово відмовляється від колективістського способу життя. „Якщо раніше такі цінності, як „повага інших”, „хороші стосунки в колективі” посідали 2 – 3 місця в ієрархії цінностей, то нині <...> цінується тільки те, що безпосередньо пов'язане з індивідом (друзі, знайомі, сім'я), а не з колективом чи суспільством. Це свідчить, що знижується значущість суспільства в житті окремої людини та зростає індивідуалізм” [6, с. 90 – 91]. Можемо лише додати, що за часів незалежності України до перемоги Революції Гідності в системі цінностей української молоді превалювали індивідуально-прагматичні цінності, водночас як значущість фундаментальних, національних та громадянських цінностей ними нівелювалась.

Схожі висновки знаходимо й в інших дослідженнях [2; 8; 10; 16].

Натомість, чотири роки гібридної війни Росії проти України кардинальним чином вплинули на формування системи цінностей молоді Донбасу, про що яскраво свідчать дані із табл. 1.

За нашими висновками, в умовах гібридної війни спостерігаються позитивні зміни в ієрархії цінностей в учнівській та студентській молоді, яка залишилась або переїхала на території, підконтрольні українській владі.

По-перше, не можна не помітити, що суттєво виросла значущість майже всіх груп цінностей, окрім індивідуальних. Так, значущість громадянських цінностей у 2018 році порівняно із опитуванням, проведеним у 2013 році, зросла більш ніж у два з половиною рази (середні значення 3,05 проти 8,01 відповідно). Удвічі виросла для молоді Донбасу значущість національних цінностей (з 4,10 до 8,50). На 50%

збільшилась значущість фундаментальних та сімейних цінностей згідно з відповідями респондентів. Лише група особистісних цінностей залишилась майже без змін у кількісному вимірі. Проте в цій групі ми теж спостерігаємо суттєві якісні зміни позитивного плану. Респонденти визначають значущість освіти, наявність вірних друзів, цінять повагу з боку інших людей, водночас такі цінності, як розваги, власне здоров'я, високооплачувана робота, матеріально забезпечене життя переходять до розряду менш важливих.

По-друге, пріоритетними цінностями для молоді Донбасу в умовах гібридної війни стають такі: державна мова, патріотизм, національні свята, традиції та звичаї, свобода, толерантність, гуманізм, життя, людина, щастя, любов, здоров'я родичів та друзів. Таким чином, суспільно марковані та національно зорієнтовані цінності набувають більшої значущості порівняно із суто індивідуальними та прагматичними.

Отже, ми можемо говорити про те, що в умовах гібридної війни відбуваються позитивні зміни ціннісних орієнтацій деякої частини молоді Донбасу, які, відповідно, мають відобразитися в наслідуванні молоддю нових соціальних норм, про що є чимало свідчень.

Саме українська молодь, включаючи й молодь Донбасу, навесні 2014 року стали основою формування добровольчих батальйонів, які зупинили просування російсько-окупаційних військ на сході нашої держави. Ці ж молоді люди в подальшому перейшли офіційно до лав Збройних сил України та Національної гвардії й до теперішнього часу боронять незалежність та суверенітет нашої країни від зовнішнього ворога.

Молодь Донбасу бере активну участь у різноманітних волонтерських рухах, які допомагають українській армії, ветеранам

АТО та ООС, внутрішньо переміщеним особам, громадянам країни, які потерпіли від військової агресії РФ проти України.

Усе більша кількість молодих людей, які походять з Донбасу й які переважно є російськомовними, надають перевагу використанню української мови не лише на роботі або навчанні, але й у повсякденному спілкуванні з друзями та сім'єю. Повага до національних символів проявляється в тому, що юнаки та підлітки створюють свої сторінки в соціальних мережах, оформлюючи їх у жовто-блакитних кольорах, часто використовуючи іншу національну символіку України. Ми спостерігаємо, що учнівська та студентська молодь Донбасу проявляє ширший інтерес до національних свят, традицій та звичаїв українського народу, охоче святкуючи День Незалежності рідної країни, День збройних сил України та козацтва, День вишиванки тощо.

Зауважимо, що любов до України та всього українського в молоді Донбасу проявляється не шляхом одночасної ненависті до всього неукраїнського, а в контексті поваги до цінностей інших народів світу, полікультурної свідомості, у дусі толерантності, плюралізму, гуманізму та людяності. Наша молодь постійно бере активну участь у якості волонтерів під час проведення різноманітних міжнародних спортивних змагань та культурно-масових заходів, які відбуваються і на Донбасі, і в інших куточках нашої країни. Студенти наших закладів вищої освіти щиросердо допомагають у навчанні та побуті іноземцям, які приїжджають до ЗВО Донбасу для отримання вищої освіти.

Вочевидь, можна говорити про те, що в умовах гібридної війни відбувається позитивна реформація системи цінностей та соціальних норм у частини молоді Донбасу в процесі її соціалізації.

На жаль, за об'єктивних обставин, ми не можемо провести комплексне дослідження системи цінностей молоді Донбасу, яка була вимушена залишитись на тимчасово окупованих українських територіях або яка зробила свідомий вибір відсторонитися від своєї Батьківщини. Проте ми маємо можливість відстежувати повідомлення так званих засобів масової інформації, які ведуть активну ідеологічно-пропагандистську діяльність в ОРДЛО, аналізувати спілкування молодих людей, які знаходяться на непідконтрольних Україні територіях у соціальних мережах, проводити бесіди із молоддю, яка час від часу перетинає лінію розмежування та опиняється на території, підконтрольній нашій державі.

Наші спостереження дозволяють нам зробити висновок про те, що гібридна війна, розв'язана РФ проти України на сході нашої держави, негативним чином впливає і на процес формування системи цінностей молоді, яка перебуває в окупації, і на відповідні соціальні норми, які вона наслідуює.

По-перше, молодь Донбасу на окупованих територіях виховується в дусі ненависті до України та всього українського. В окупованих містах та селищах припинено трансляцію українських телевізійних каналів та радіоефірів. Місцеве телебачення та радіомовлення виробляє свій контент виключно російською мовою; цією ж мовою друкуються й місцеві газети та журнали. Використання української мови в життєдіяльності громадян є досить обмеженим, а українська символіка й зовсім прирівнюється до екстремістської, а її використання переслідується за так званими „законами” цих квазідержав. Молоді постійно насаджуються ідея про те, що України ніколи не існувало як суверенної

держави, Україна не має власної незалежної історії, у неї відсутні власні традиції та народні звичаї. У Луганську, Донецьку та в інших окупованих РФ українських містах активно змінюється топоніміка й ономастика. Так, один з центральних кінотеатрів Луганська „Україна” в перші ж місяці після захоплення влади терористами було перейменовано в „Русь”. Змінили свої назви й деякі вулиці обласних центрів, які до того носили ім'я видатних представників України. Національні університети, приміщення яких залишились на окупованих територіях, уже називаються „державними”.

Формування ненависті у свідомості молодих людей не обмежується лише Україною, але й поширюється на весь цивілізований світ, який засуджує військову агресію Росії. На масових заходах організатори підпалюють державні прапори США, Великої Британії, Німеччини, Франції тощо. Там постійно лунають заклики до знищення цих країн та їх громадян. У свідомості молоді формується думка про те, що весь світ, що їх оточує, звісно, окрім Росії, є ворожим, а тому його необхідно знищити або завоювати.

По-друге, виховання молоді Донбасу на непідконтрольних територіях відбувається в дусі мілітаризму. Юнаків та дівчат наполегливо готують до глобальної війни. Їх примушують вступати до лав так званих воєнно-патріотичних клубів, відвідувати так звані уроки з цивільної оборони, мати справу із зброєю тощо. В окупованих містах можна часто побачити підлітків та юнаків в одязі у стилі „мілітарі”. Керівництво навчальних закладів, які працюють у так званих ЛНР та ДНР, заохочують молодь до участі у воєнно-патріотичних іграх, військових парадах, реставраціях військових битв різних часів. Школярам розповідають про так званих „героїв Новоросії”, яким зводять пам'ятники та про яких складають пісні.

По-третє, виховання молоді Донбасу на окупованих територіях супроводжується активною пропагандою радянського способу життя й поваги до символів та артефактів колишнього Радянського Союзу. Там уже реставровано піонерську та комсомольську організації. На чисельних мітингах та демонстраціях активно використовується радянська символіка: червоні прапори, портрети радянських тиранів, радянські пісні часів Другої світової війни та холодної війни. Молодь Донбасу змушують відмічати радянські свята та вшановувати пам'ять „героїв-революціонерів”.

Зауважимо, що у 2014 – 2015 роках пропаганда в ОРДЛО була спрямована на доросле населення: „не віддавати кредити, жити за московським часом, великі пенсії й зарплати, бандерівці відберуть шахти, Європа прийде добувати сланцевий газ, усіх дітей зроблять геями, усіх розберуть на органи й згвалтують”. Одурманена й жадібна масовка, схильна до ненависті, зробила картинку для російського телебачення: „Донбас повстав, Донбас прагне свободи, Донбас прагне в Росію”. Цю частину населення Донбасу використали й кинули напризволяще. Єдина пропаганда для дорослої категорії зараз – „завтра буде краще, в Україні ще гірше”.

Проте з 2015 року 85% пропаганди в ОРДЛО спрямовано на молодь: піонери, захарята, кадети, клятви, пости пам'яті, марші, паради, військова форма, зустрічі з військовими, пісні про війну. У кадетських класах молодь вчать мінувати, стріляти, проводити розвідку або заманювати ворога в пастку, перерізувати горло багнет-ножем, бути патріотом, умирати за Росію й Путіна.

Як пише відомий блогер та громадський діяч Олена Степова, „...тепер у школах ОРДЛО йде війна. Її туди приносять пропагандисти-вчителі й запрошені ними „ополченці-герої”. Вони розповідають дітям, як це класно воювати, вмирати й

убивати. Вони приносять гільзи, „навчальні” автомати, гранати й снаряди. Діти носять камуфляж. У школу приходять священники й розповідають, як це круто вмирати й убивати. Священники благословляють на смерть дітей і принесені ополченцями автомати й гранати. Школи ОРДЛО – це конвеєр війни. Нескінченне „победобесіє”, нескінченне „повторимо й помстимося”, нескінченна пропаганда. Смерть! Нескінченна смерть! Діти вже не бояться війни, вони є її частиною. Вони живуть нею. Біжать зі школи на фронт, фанатіють від мілітарі-романтики. Пропаганда в школах – це посів насіння у благодатний ґрунт” [15].

Отже, на наших очах відбувається деформація системи цінностей та соціальних норм молоді Донбасу, яка перебуває на тимчасово окупованих територіях.

Таким чином, в умовах гібридної війни процес соціалізації молоді Донбасу зазнає істотних змін порівняно із мирним часом, причому ці зміни відбуваються і в позитивному, і в негативному плані. У деякої частини молоді Донбасу, здебільшого тієї, яка перебуває на територіях, підконтрольних українській владі, відбувається позитивна реформація системи цінностей та соціальних норм: в ієрархії цінностей у них на перший план виходять громадянські, національні, сімейні та фундаментальні цінності, а їхня соціальна поведінка проявляється в участі у волонтерських рухах, шануванні державної мови та національних символів України, толерантності, плюралізмі, гуманізмі та людяності тощо. Натомість, у частини молоді Донбасу, яка знаходиться в тимчасовій окупації, спостерігається деформація ціннісних орієнтацій, наслідком чого є негативні зміни в наслідуванні соціальних норм: ненависть, агресія, мілітаризм, ретроградність, деградація тощо.

Зрозуміло, що після того, як тимчасово окуповані території повернуться до складу України, перед соціальними інститутами

(сім'я, заклади освіти та культури, ЗМІ тощо) постане вкрай складне завдання із проведення ресоціалізації молоді Донбасу, особливо тієї її частини, яка протягом кількох років знаходилася в окупації. Саме тому, на наш погляд, уже зараз українські педагоги, психологи, соціологи, інші науковці повинні розпочати розробку відповідних технологій формування системи цінностей та соціальних норм, які, сподіваємося, у недалекому майбутньому, будуть упроваджені в освітні та виховні процеси в мирний час.

Література

1. Горбулін В. „Гібридна війна” як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін // Дзеркало тижня – Україна. – 2015. – № 2 (24 січня). – С. 3.

2. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка [Електронний ресурс] / С. В. Драч. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Znpkhst/2010_2/10dsvssd.pdf.

3. Каган М. С. Философская теория ценности / М. С. Каган. – СПб. : ТОО ТК „Петрополис”, 1997. – 207 с.

4. Караман О. Л. Напрями і зміст діяльності університету в умовах гібридної війни на Сході України / О. Л. Караман // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2016. – № 6 (303). – С. 221–231.

5. Каретна О. О. Політична активність молоді як умова соціально-політичних трансформацій в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Каретна // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / відп. за вип. Л. І. Кормич. – О. : Нац. ун-т „Одеська юридична академія” : Південноукр. центр гендерних проблем, 2012. – Вип. 44. – С. 254–265. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/App/2012_44/Keretna.pdf.

- 6. Левковська Н.** Динаміка ціннісних орієнтацій молоді / Н. Левковська // Політичний менеджмент. Соціологія. – 2006. – № 1. – С. 85–93.
- 7. Морозова Е. Е.** К вопросу о социализации личности средствами патриотического воспитания в гуманистическом образовательном пространстве / Е. Е. Морозова // Вопросы воспитания и обучения : Сибирский пед. журн. – 2017. – № 2. – С. 26–30.
- 8. Особистість** в умовах кризових викликів сучасності : матеріали методол. семінару НАПН України (24 березня 2016 року) / за ред. акад. НАПН України С. Д. Максименка. – К., 2016. – 629 с.
- 9. Панченко В. М.** Інформаційні операції в асиметричній війні Росії проти України: підходи до моделювання / В. М. Панченко // Інформація і право. – 2014. – № 3(12). – С. 13–16.
- 10. Ручка А. О.** Ціннісні пріоритети населення України за умов суспільних трансформацій. Українське суспільство: 20 років незалежності: аналіт. матеріали / А. О. Ручка // Соціологічний моніторинг. – К.: Ін-т соціології, 2011. – Т. 1. – 570 с.
- 11. Савченко С. В.** Особливості процесу соціалізації особистості в умовах гібридної війни в Донбасі / С. В. Савченко // Освітологія. – 2017. – № 6. – С. 86–91.
- 12. Савченко С. В.** Розвиток теорії соціалізації особистості в умовах гібридної війни / С. В. Савченко, О. Л. Караман // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2017. – № 1(306). – С. 57–65.
- 13. Савченко С. В.** Молодежь как жертва неблагоприятных факторов социализации в условиях гибридной войны на востоке Украины / С. В. Савченко, В. С. Курило // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2018. – № 1(315). – Ч. 1. – С. 47–54.
- 14. Світова** гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.
- 15. Степова О.** Новости из зоны: милитари-пропаганда в школах приносит свои плоды [Електронний ресурс] / О. Степова. – Режим доступу : <http://sprotyv.info/ru/news/kyiv/novosti-iz-zony-militari-propaganda-v-shkolah-prinosit-svoi-plody>.
- 16. Ціннісні** орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року) / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики ; редкол. : Жданов І. О., гол. ред. колег., Ярема О. Й., Беляєва І. І. та ін. – К., 2016. – 200 с.
- 17. Шевчук П.** Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти / П. Шевчук // Наук. вісн. „Демократичне самоврядування”. – 2014. – Вип. 13. – С. 1–11.
- 18. Шпилик С.** Інформаційна війна, пропаганда та PR: такі схожі й такі різні / С. Шпилик // Галицький економ. вісн. – Т. : ТНТУ, 2014. – Т. 47. – № 4. – С. 178–188.
- 19. Юрченко В. І.** Проблеми соціалізації дітей і молоді в умовах інформаційної війни [Електронний ресурс] / В. І. Юрченко // Вісник психології і педагогіки : зб. наук. пр. – Режим доступу : http://www.psych.kiev.ua/Юрченко_В.І._Проблеми_соціалізації_дітей_і_молоді_в_умовах_інформаційної_війни.
- 20. Rokeach M.** The Nature of Human Values / M. Rokeach. – New York : The Free Press, 1973. – 438 p.

References

- 1. Horbulin, V.** (2015, January 24). „Hibrydna viina” yak kliuchovy instrument rosiiskoi heostrategii revanshu [“Hybrid warfare” as a key instrument of Russian geostrategy revenge]. *Dzerkalo tyzhnia – Ukraina*, 2, 3 [in Ukrainian].

2. Drach, S. V. (2010). Tsinnisni oriientsatsii studentskoi molodi ukrainskoho suspilstva: sutnist ta dynamika [Value orientations of students in Ukrainian society: the nature and dynamics]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Zn_pkhist/2010_2/10dsvssd.pdf [in Ukrainian].

3. Kahan, M. S. (1997). Fylosofskaya teory tsennosti [Philosophical theory of value]. Saint Petersburg : TOO TK „Petropolys” [in Russian].

4. Karaman, O. L. (2016). Napriamy i zmist diialnosti universytetu v umovakh hibrydnoi viiny na Skhodi Ukrainy [Directions and content of the University's activities in the context of the hybrid war in the East of Ukraine]. *Visn. Luan. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka : Pedagogichni nauky*, 6(303), 221–231 [in Ukrainian].

5. Karetna, O. O. (2012). Politychna aktyvnist molodi yak umova sotsialno-politychnykh transformatsii v Ukraini [The political activity of youth as a condition for social and political transformations in Ukraine]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/App/2012_44/Karetna.pdf.

6. Levkovska, N. (2006). Dynamika tsinnisnykh oriientsatsii molodi [Dynamics of value orientations of youth]. *Politychnyi menedzhment. Sotsiologhiia*, 1, 85 – 93 [in Ukrainian].

7. Morozova, E. E. (2017). K voprosu o sotsyalyzatsyy lychnosti sredstvamy patriotycheskoho vospytanyia v humanistycheskom obrazovatel'nom prostranstve [The question of the personality socialization by means patriotic education in the humanistic educational space]. *Voprosy vospytanyia y obucheniia : Sybyrskiy ped. zhurn.*, 2, 26–30 [in Russian].

8. Maksymenko, S. D. (Ed.) (2016). Osobystist v umovakh kryzovykh vyklykiv suchasnosti : materialy metodol. seminaru NAPN Ukrainy (24 berez. 2016 roku). Kyiv [in Ukrainian].

9. Panchenko, V. M. (2014). Informatsiini operatsii v asymetrychnii viini Rosii proty Ukrainy: pidkhody do modeliuvannia [Information operations in Russia's asymmetric war against Ukraine: approaches to modeling]. *Informatsiia i pravo*, 3(12), 13 – 16 [in Ukrainian].

10. Ruchka, A. O. (2011). Tsinnisni priorytety naselennia Ukrainy za umov suspilnykh transformatsii. Ukrainske suspilstvo: 20 rokiv nezalezhnosti: analit. materialy [Value priorities of the population of Ukraine in the conditions of social transformations. Ukrainian Society: 20 Years of Independence. Sociological monitoring]. *Sotsiologichnyi monitorynh*. Kyiv : In-t sotsiologhi, Vol. 1 [in Ukrainian].

11. Savchenko, S. V. (2017). Osoblyvosti protsesu sotsializatsii osobystosti v umovakh hibrydnoi viiny v Donbasi [The features of process of socialization of personality in conditions of hybrid warfare in Donbas]. *Osvitohiia*, 6, 86–91 [in Ukrainian].

12. Savchenko, S. V., Karaman, O. L. (2017). Rozvytok teorii socializacii osobystosti v umovakh ghibrydnoji vijny [The Development of the Theory of Socialization of Personality in Conditions of Hybrid Warfare]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka (Pedagogichni nauky)*, 1 (306), 57–65 [in Ukrainian].

13. Savchenko, S. V., Kurylo, V. S. (2018). Molodj jak zhertva nespryatlyvykh chynnykiv socializacii v umovakh ghibrydnoji vijny na skhodi Ukrajinny [Young People as Victims of Unfavorable Factors of Socialization in a Hybrid Warfare in the East of Ukraine]. *Visnyk Lughan. nac. un-tu imeni Tarasa Shevchenka (pedagogichni nauky)*, 1 (315), Ch. I, 47 – 54 [in Ukrainian].

14. Horbulin, V. P. (Ed.) (2017). Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front : monohrafiia [World hybrid war: Ukrainian front]. Kyiv : NISD [in Ukrainian].

15. Stepova, O. Novosti iz zony: militari-propaganda v shkolakh prinosit svoi plody.

Retrieved from <http://sprotyv.info/ru/news/kiev/novosti-iz-zony-militari-propaganda-v-shkolah-prinosit-svoi-plody>.

16. Tsinnisni oriantatsii suchasnoi ukrainsoi molodi. Shchorichna dopovid Prezydentu Ukrainy, Verkhovni Radi Ukrainy pro stanovyshe molodi v Ukraini (za pidsumkamy 2015 roku) [Values of modern Ukrainian youth. The annual report to the President of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine on the situation of youth in Ukraine (based on 2015)]. Kyiv, 2016. 200 p.

17. Shevchuk, P. (2014). Informacijno-psykholohichna vijna Rosiji proty Ukrajinu: jak jii protydijaty [Information and psychological war of Russia against Ukraine: how to counteract it]. *Demokratychni vrvjaduvannja*, 13, 1-11 [in Ukrainian].

18. Shpylyk, S. (2014). Informatsiina viina, propahanda ta PR: taki skhozhi y taki rizni [Information war, propaganda and pr: so similar and so different...]. *Halytskyi ekonom. visn.*, Vol. 47, 4, 178–188 [in Ukrainian].

19. Yurchenko, V. I. Problemy sotsializatsii ditei i molodi v umovakh informatsiinoi viiny. *Visnyk psykholohii i pedahohiky : zb. nauk. pr.* Retrieved from http://www.psyh.kiev.ua/Yurchenko_V.I_Problemy_sotsializatsii_ditei_i_molodi_v_umovakh_informatsiinoi_viiny.

20. Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York : The Free Press [in English].

* * *

Савченко С. В. Зміни соціальних норм та ціннісних орієнтацій молоді Донбасу в умовах гібридної війни

У статті на основі теоретичного й емпіричного аналізу визначено особливості процесу соціалізації молоді Донбасу в умовах гібридної війни.

Наголошено, що гібридна війна кардинально змінює систему цінностей та соціальних норм молоді людини, причому ці зміни мають і позитивні, і негативні ознаки. У переважній частині молоді

Донбасу, яка перебуває на територіях, підконтрольних українській владі, відбувається позитивна реформація ціннісних орієнтацій, що проявляється у відповідній соціальній поведінці (громадянська активність, патріотизм, повага до сім'ї, взаємодопомога друзів тощо), у той час як велика частина молоді, що залишилась в окупації, демонструє деформацію системи цінностей та соціальних норм негативного спектра (агресія, ненависть, милітаризм й т. ін.).

Автор наголошує на необхідності розробки відповідних технологій формування системи цінностей та соціальних норм молоді Донбасу, які стануть у нагоді після повернення тимчасово окупованих територій до юрисдикції України.

Ключові слова: соціалізація, система цінностей, соціальні норми, молодь Донбасу, гібридна війна.

Савченко С. В. Изменения социальных норм и ценностных ориентаций молодежи Донбасса в условиях гибридной войны

В статье на основе теоретического и эмпирического анализа определены особенности социализации молодежи Донбасса в условиях гибридной войны.

Отмечено, что гибридная война кардинально изменяет систему ценностей и социальных норм молодого человека, причем эти изменения имеют как положительные, так и отрицательные признаки. У преобладающей части молодежи Донбасса, которая находится на территориях, подконтрольных украинской власти, происходит положительная реформация ценностных ориентаций, что проявляется в соответствующем социальном поведении (гражданская активность, патриотизм, уважение к семье, взаимопомощь друзей и т.п.), в то

время как большая часть молодежи, которая осталась в оккупации, демонстрирует деформацию системы ценностей и социальных норм негативного спектра (агрессия, ненависть, милитаризм и т.д.).

Автор делает акцент на необходимости разработки соответствующих технологий формирования системы ценностей и социальных норм молодежи Донбасса, которые станут востребованными после возврата временно оккупированных территорий под юрисдикцию Украины.

Ключевые слова: социализация, система ценностей, социальные нормы, молодежь Донбасса, гибридная война.

Savchenko S. V. Changes in Social Practices and Value Orientations of the Youth of Donbas in Conditions of a Hybrid Warfare

The article deals with the analysis of the peculiarities of the process of socialization of the youth of Donbas in conditions a hybrid warfare carried out on the basis of theoretical and empirical data.

It has been emphasized that the hybrid warfare essentially changes the system of values and social practices of young people whereas these changes have both positive and negative features. The overwhelming majority of the youth that had to move to the territories which are under the control of the Ukrainian government demonstrate a positive reformation of value orientations which can be seen in the corresponding social behavior (civil activity, love to Motherland, respect for the family, support towards friends, etc.), while the greater part of the young people who had to stay in

occupation show deformation of the system of values and social practices of a negative spectrum (aggression, hatred, militarism, etc.).

The author arrives at the conclusion that it is worth starting to work out certain pedagogical technologies aimed at forming the system of values and social practices of the youth of Donbas that will become needed after the temporarily occupied territories return to the jurisdiction of Ukraine.

Key words: socialization, system of values, social practices, the youth of Donbas, hybrid warfare.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2018 р.

Прийнято до друку 21.05.2018 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л